

Onroerend Erfgoed

RAPPORTAGE TOEVALSVONDST 2011: BILZEN – KLOKKESTRAAT 27 (PROV. LIMBURG)

I. Verslaggever:

Geert Vynckier
Onroerend Erfgoed
Jekerstraat 10
3700 Tongeren
012 /260321
Geert.vynckier@rwo.vlaanderen.be

functie: erfgoedonderzoeker archeologie

veldwerk: Michel Mulleners
Jurgen Staf
Rudi Roosen

tekeningen en plannen: André Detloff
Annelies De Roek

II. Identificatie

*Een beschrijving van locatie van de site

Provincie(s): Limburg

Gemeente(n): Bilzen

Deelgemeenten(n): Bilzen

Coördinaten: Lambert 1972: X: 230806Y: 174120

Kadastergegevens: 1ste afdeling, sectie M, perceelsnummer 51b

Adres: Klokkestraat 27

Toponiem(en):

Naam van de site: Bilzen-Klokkestraat (BI11KL)

Projectnummer: 8_2011_023

Dossiernummer: 2011/308

Algemene beschrijving:

Bilzen is gelegen aan de bovenloop van de Demer in de Zandleemstreek (fig. 1), op de grens van de Kempen en Haspengouw. Het onderzochte terrein ligt in de bebouwde kom (OB) van het stadscentrum ten noordoosten van de Sint-Mauritiuskerk (fig. 2 en 3). Op het perceel bevond zich in het verleden een stadshoeve die recent werd afgebroken om het terrein klaar te maken voor de bouw van een appartementsgebouw met aanpalende parkeergelegenheid.

In de onmiddellijke nabijheid vermeldt de CAI volgende vindplaatsen (fig. 4): locatie 52049 ten zuiden van het perceel en locatie 52889 ten westen ervan. Op beide vindplaatsen werden sporen en vondsten aangetroffen uit de laatmiddeleeuwse, postmiddeleeuwse en recente periode.

III. Archeologische nota

* Datum van de melding van de vondst

Na de afbraak van een voormalige stadshoeve¹ in het centrum van de stad Bilzen, kwamen bij het uitgraven van het puin enkele vage sporen te voorschijn. Dhr. J.-L. Sourbron die toevallig passeerde zag de sporen en gaf dit door aan de intergemeentelijke archeoloog T. Vanderbeken van ZOLAD+. Op zijn beurt verwittigde deze de bevoegde diensten bij Onroerend Erfgoed, die de archeologische buitendienst van Limburg van het Onroerend Erfgoed op de hoogte brachten van deze toevalsvondst. Collega D. Pauwels bezocht voor een eerste maal de site op 27/08/2011. Ondanks de één meter diepe, terug met het bouwpuin opgevulde uitgraving in de voorste helft van het perceel, enkele storthopen en het afboorden van de voorste helft van het terrein met betonwandpalen, kon hij toch enkele vermoedelijk antropogene sporen vaststellen (fig. 5). Op maandag 29/08/2011 werd een tweede bezoek gebracht aan het terrein door Geert Vynckier om concrete afspraken te maken voor het verdere onderzoek en registreren van de sporen op het terrein. Met architect H. Hansen² uit Hoeselt en aannemer Wouters³ uit Riemst werd overeengekomen dat na het verder afwerken van de betonwandpalen en het verwijderen van de storthopen, het voorste gedeelte van het perceel onder begeleiding van een archeoloog het laatste bouwpuin zou verwijderd worden. Dit gebeurde, na enkele dagen uitstel, pas in de namiddag van 06/09/2011 (fig. 6). Na het weghalen van het bouwpuin werd het vlak opgeschaafd. Een deel van het bouwpuin bleef ter plaatse liggen om de graafmachine op te zetten. De dag nadien, op 07/09/2011, werd het voorste gedeelte van terrein (ongeveer 17 x 12 m) opgeschoond. Na het onderzoek werd het terrein dezelfde dag nog vrijgegeven.

¹ Schlusmans 1996, 18; <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/552>

² Architectenbureau Hansen-Hardy bvba, Hooilingenstraat 84, 3730 Hoeselt.

³ Bouwbedrijf Wouters, Oude Steenstraat 20, 3770 Riemst.

* Een summiere beschrijving van het onderzoek dat voorafgaand aan het onderzoek op de site werd uitgevoerd

Op het huidig onderzochte terrein werd geen voorafgaand archeologisch onderzoek uitgevoerd. In 2001 werd op een honderdtal meter ten zuiden van het perceel een beperkt vooronderzoek verricht tijdens de voorbereidingswerken voor het Mercuriusproject “De Klokke”⁴ dat bestond uit de aanleg van een ondergrondse parking, winkelgalerij en appartementen. Er werd slechts 220m² onderzocht van een totale oppervlakte van 5500m², die vernield werd te midden van het historische stadscentrum van Bilzen. Dit onderzoek leverde na drie werkdagen 21 sporen op. In de meeste gevallen ging het om vrij ondiepe kuilen waarvan aan de oostzijde van het terrein de vulling vrij egaal en vondstenarm was. Aan de westzijde echter bevatte de vulling van de sporen baksteengruis en werden er meerdere vondsten in aangetroffen. Bijna al de vondsten (aardewerk en bot) kwamen uit één ronde kuil. Het aardewerk, dat nog niet verder werd onderzocht leek grotendeels laatmiddeleeuws, postmiddeleeuws en recent te zijn.

In 2009 werd door ARON een archeologisch onderzoek uitgevoerd te Bilzen naar aanleiding van de herinrichting van het centrum⁵. Hierbij werden de aangrenzende straten van de Klokkestraat voorzien van nieuwe riolering en wegdek. Naast drie waterputten, de restant van een poel, fragmenten van voorgevels van huizen en een mergelmuur van een oude brouwerij werden restanten van een houten weg aangetroffen. De meeste sporen dateren uit de postmiddeleeuwen en de recentere periodes.

*Korte geschiedenis van het terrein waar de toevalsvondst gebeurde

Op het perceel bevond zich tot voor kort een stadshoeve⁶ met een oude kern, mogelijk daterend uit de 17de eeuw⁷. Het bakstenen gebouw had een zadeldak. Aan de linkerzijde bevond zich het woongedeelte. De rechterzijde werd ingenomen door het poortgebouw waardoor men toegang kreeg tot het erf. In de linkermuur van het gebouw waren er resten bewaard van het oorspronkelijke vakwerk.

De oudst bekende afbeelding van Bilzen, een ets van Peril van rond 1550 (fig. 7), toont ons de kerk met de straten rondom. Ten noordoosten van de kerk zien we duidelijk de Klokkestraat met de aanwezige bebouwing. Welk huis overeenkomt met het huidig onderzochte perceel is niet te achterhalen. Wel dient hier vermeld te worden dat deze schets geen nauwkeurige weergave is van de realiteit. De kaart van Graaf de Ferraris (fig. 8) toont ons een doorlopende bebouwing van de noordzijde van de Klokkestraat en leert ons niets over de het uitzicht van de stadshoeve. De Atlas van de Buurtwegen uit 1841 (fig. 9) is de eerste kaart die ons een realistisch beeld geeft van de bebouwing op het perceel. Hoewel de percelering op dat ogenblik anders is dan de huidige situatie is duidelijk te zien dat er op het onderzochte perceel een gebouw stond aan de straatzijde met daarachter een open binnenplaats omzoomd met andere gebouwen. Helemaal achteraan op het perceel herkennen we een bijgebouw. Eenzelfde beeld geeft ons het gereduceerd kadaster uit 1850 (fig. 10). Hoewel het gebouw en de bijgebouwen onlangs werden afgebroken, is er geen enkele oudere afbeelding of foto van gekend.

*De archeologische beschrijving van de site en het onderzoek dat heeft plaatsgevonden: methodiek van het onderzoek en de resultaten

Onder begeleiding van een archeoloog en een opgravingsploeg van het OE werd het bouwpuin van het voorste gedeelte van het perceel met een graafmachine met platte bak weggegraven tot op het niveau waar de sporen tevoorschijn kwamen (fig. 11). Naast twee recente vergravingen (afbraak van twee kleinere gebouwtjes op het terrein) in de noordelijke en de oostelijke hoek van het terrein, werden er in totaal 7 sporen geregistreerd (fig. 12).⁸ In het centrum van het terrein bevonden zich de restanten (fig. 13 en fig. 12, 1) van een waterput (1,60m doormeter) opgebouwd uit mergelblokken (de grootste maten 40 x 20 cm). De waterput was volledig opgevuld met recent puin dat in de waterputkoker werd gestort bij de afbraak van de gebouwen op het terrein. Rondom was de aanlegkuil van deze waterput, ongeveer 4 m doormeter, goed te onderscheiden. Ze bestaat uit meerdere zandlemige opvullingslagen met een miniem kleurverschil gaande van donkerbruin,

⁴ Vanderhoeven 2001.

⁵ Driesen 2009.

⁶ De Inventaris van het Onroerend Erfgoed leert ons dat het gebouw nog aanwezig was in 2007.

⁷ Schlusman 1996, 18.

⁸ Alle kuilen werden gecoupeerd. De waterput en de kelder niet.

grijsbruin tot lichtgrijs. Door deze opvulling werd een ondiep kuiltje gegraven van ongeveer 40cm doormeter met een donkerbruine lemige vulling (fig. 12, 2). Ten zuiden van de waterput bevinden zich een viertal kuilen. Een eerste (120 x 85 x 10 cm) heeft een lichtgrijze homogene zandige vulling en vertoont aan de buitenzijde een roestlaagje (fig. 14, 15 en fig. 12, 3). Een kuil (80 x 70 x 60 cm) met een identieke vulling, maar dubbel zo diep, vertoont aan de buitenzijde eenzelfde roestlaagje (fig. 16). Een derde kuil (180 x 150 cm) met convexe bodem werd opgevuld met een donkerbruingrijze licht kleiige vulling (fig. 17, 18 en fig. 12, 4). Uit deze kuil werden er scherven gerecupereerd van een bord in rood geglazuurd aardewerk met geelgroene slibversiering en gedraaide standring en scherven van een braadpan of steelkom in geglazuurd roodbakkend aardewerk⁹. Deze kuil kan aan de hand van de vondsten gedateerd worden in de postmiddeleeuwse periode. Een vierde kuil (180 x 160 cm) met een min of meer convexe bodem had eveneens een donkerbruingrijze licht kleiige vulling met enkele gele leemvlekken (fig. 19, 20 en fig. 12, 6). Uit deze kuil werden eveneens scherven gerecupereerd: een oor van een grape in roodbakkend aardewerk met loodglazuur; een wandscherf in roodbakkend aardewerk met strooiglazuur; een klein fragment van een tegeltje en de rand van een drinknap in steengoed uit Siegburg. Deze laatste is te dateren vanaf het tweede kwart van de veertiende eeuw tot in de zestiende eeuw. Een laatste te vermelden spoor zijn de restanten van een keldertje opgebouwd uit mergelblokken en opgevuld met recent puin afkomstig van de afbraak. Dit was zodanig verstoord door de graafwerken dat alleen de omtrek ervan werd ingetekend. Een deel ervan werd tevens bedekt door het nog aanwezige bouwpuin op het terrein (fig. 21 en fig. 12, 7 en 8)¹⁰.

*Conclusie

Hoewel er geen archeologisch onderzoek was geadviseerd op dit terrein, werden er toch enkele sporen aangetroffen. Naast de waterput, die waarschijnlijk de stadshoeve voorzag van het nodige water en verder niet gedateerd kan worden, werden er twee kuilen geregistreerd die beiden te dateren zijn in het begin van de postmiddeleeuwen wat er op wijst dat er op deze plaats activiteit en/of bewoning was in het begin van de 16de eeuw. De kelder opgebouwd uit mergelblokken was totaal vernield en opgevuld en gaf ons geen verdere informatie. De twee oudste kaarten tonen ons bewoning in de Klokkestraat maar geven geen verdere aanwijzingen voor het invullen van dit perceel. Pas op de kadaasterkaarten van de Atlas van de Buurtwegen en het gereduceerd kadaster bestaat er enige duidelijkheid over de inplanting van de gebouwen van de stadshoeve op dit perceel. Deze tonen ons een binnenplaats omgeven door gebouwen en een achterliggend terrein met een bijgebouwtje in de noordoostelijke hoek. De op het onderzochte terrein recent uitgegraven bijgebouwtjes zouden de restanten kunnen zijn van de twee gebouwtjes die in het te zien zijn in het midden van het perceel.

In het nabije verleden werd al veel archeologisch onderzoek verricht in het stadscentrum van Bilzen. Hoewel de resultaten niet altijd even spectaculair zijn, blijft het toch belangrijk om in het historische centrum van Bilzen alert te blijven voor archeologische en historische resten van deze stad. Alle vondsten en opgravingen, hoe klein ook, kunnen immers bijdragen tot een betere kennis van het verleden van deze historische Limburgse stad.

⁹ Met dank aan Natasja De Winter (ARON) voor de determinatie van het materiaal.

¹⁰ Dit afbraakpuin werd op vraag van de aannemer niet weggegraven om de graafmachine nog toegang te verschaffen op het terrein. Het perceel zou na de registratie nog een 30 à 40 cm verdiept worden.

IV. Bibliografie

KAARTEN:

- Ets van Peril uit het midden van de 16de eeuw¹¹.
- Graaf de Ferrariskaart 1771-1778, kaart 188.
- Atlas van de buurtwegen 1841.
- Gereduceerd kadaster 1850, kaartblad Bilzen.

TEKSTEN:

DRIESEN P. & DE WINTER N. 2007: Archeologisch onderzoek in Bilzen uitgevoerd in het kader van de herinrichting van het stadscentrum: het Camille Huysmansplein, het Deken Paquayplein en de markt, *Aron-Rapport* 11.

DRIESEN P. & SENICA K. 2009: Archeologisch onderzoek in Bilzen uitgevoerd in het kader van de herinrichting van het stadscentrum: Onze-Lieve-Vrouwstraat, Omstraat en Genutstraat, *Aron-Rapport* 44.

PAUWELS D. 2006: Bilzen: De oude Hasseltsepoort, In: Creemers G. & Vanderhoeven A. (red.) 2006: Archeologische kroniek van Limburg 2001, *Het Oude Land van Loon*, 85/1, 17-19.

PAUWELS D. 2006: Bilzen: een glimp van de middeleeuwse Pijpenpoort, In: Creemers G. & Vanderhoeven A. (red.) 2006: Archeologische Kroniek van Limburg 2003, *Het Oude Land van Loon*, 85/4, 292.

SCHLUSMANS F. 1996: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kantons Bilzen - Maasmechelen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 14N3, Brussel - Turnhout.

VANDERBEKEN T. & MEIJERS M. 2009: Zuid-Oost-Limburgse Archeologische Dienst. Intergemeentelijke projectvereniging Bilzen - Riemst - Lanaken. Jaarverslag 2008, 37-41.

VANDERHOEVEN, A. 2001: I.A.P. Buitendienst Tongeren. Activiteitenverslag 2001.

WEBSITES:

<http://cai.erfgoed.net>
<http://nl.wikipedia.org>
<http://belgica.kbr.be>
<http://gis.limburg.be>

V. Trefwoorden

Archeologische sporen en uitgravingen – waterput – nieuwe tijd/nieuwste tijd – steen – natuursteen – mergel

Archeologische sporen en uitgravingen – kuilen – nieuwe tijd – 16de eeuw-18de eeuw - aardewerk

Archeologische sporen en uitgravingen – gebouwen en structuren – nieuwe tijd/nieuwste tijd – kelder – natuursteen -mergel

¹¹ Afbeelding overgenomen uit Driesen 2009, 3.

VI. Figuren

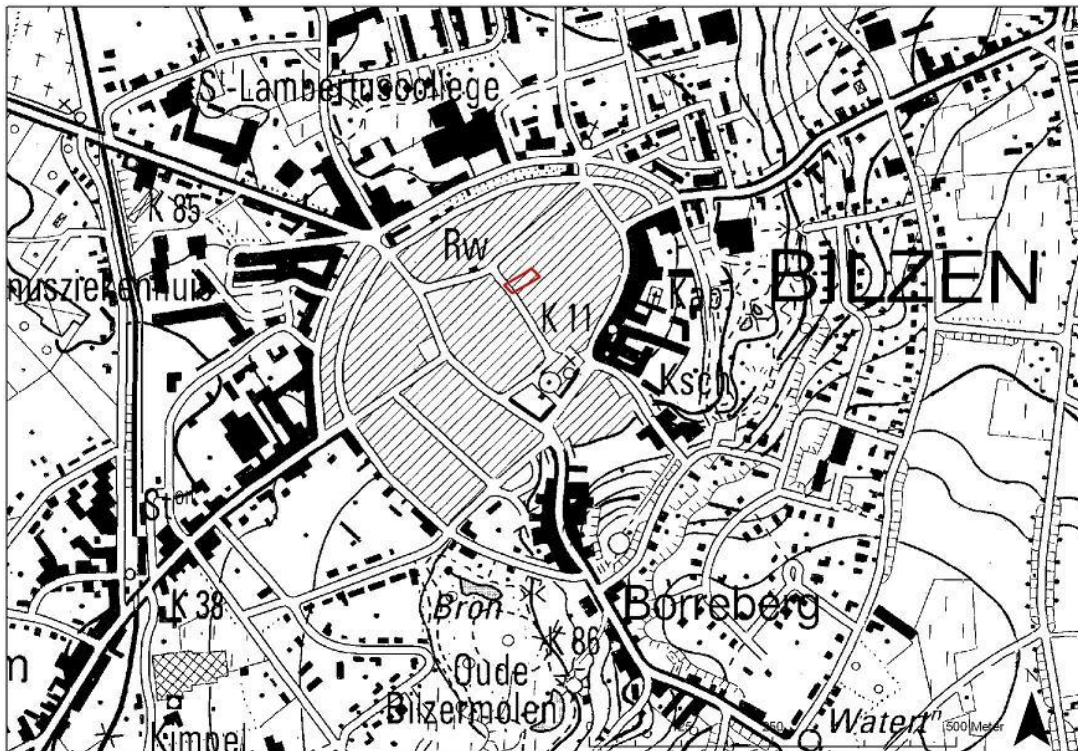

Fig. 1: Topografische kaart met aanduiding van de vindplaats in het rood. (© AGIV).

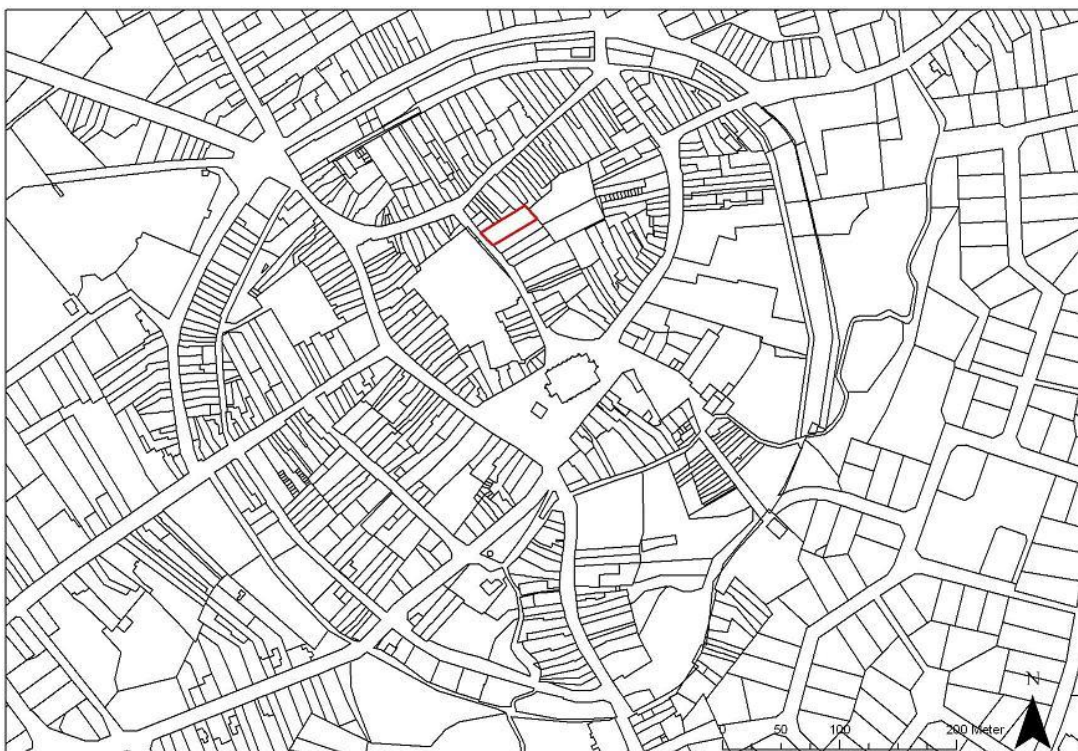

Fig. 2: Kadastrale kaart met aanduiding van de vindplaats in het rood. (© AGIV).

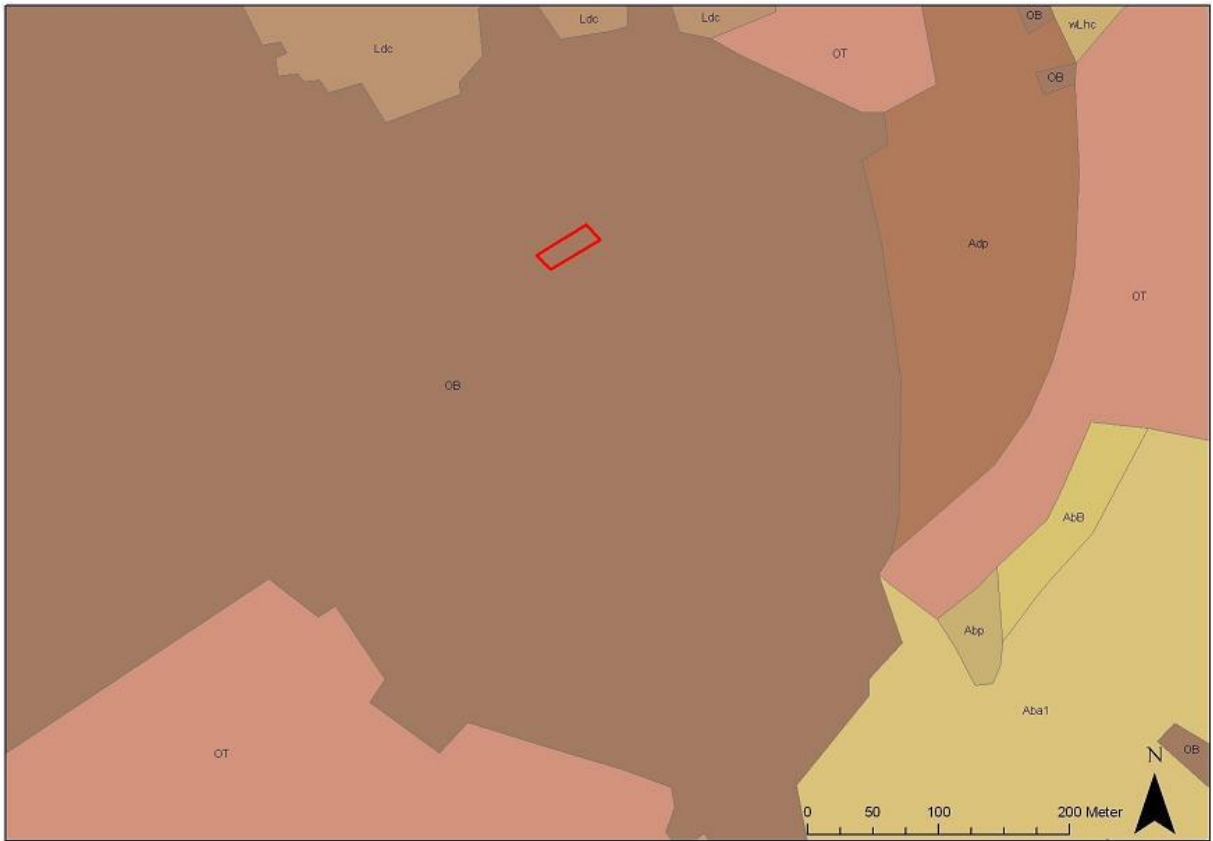

Fig. 3: Bodemkaart met aanduiding van de vindplaats in het rood.(© AGIV).

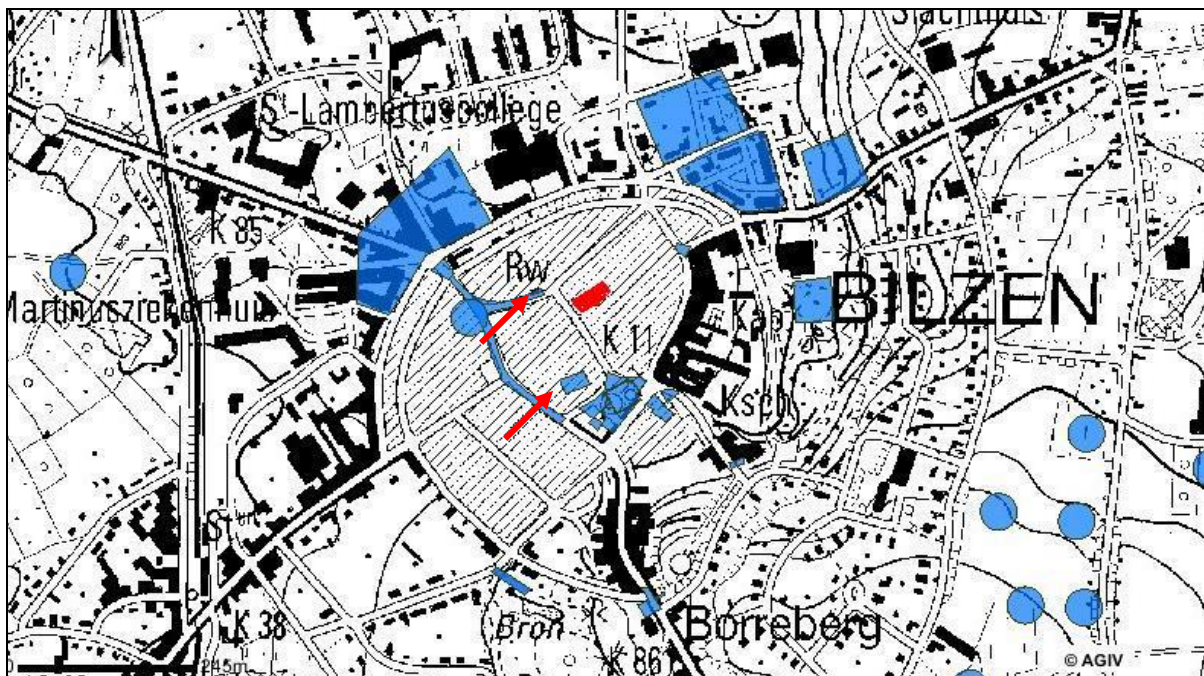

Fig. 4: Topografische kaart met aanduiding van de vindplaats in het rood en de in de nabijheid gelegen vindplaatsen uit de CAI in het blauw(© AGIV).

Fig. 5: Foto tijdens het eerste bezoek aan het perceel.

Fig. 6: Het weghalen van het afbraakpuin.

Fig. 7: Ets van Peril: Zicht op Bilzen rond het midden van de 16de eeuw.

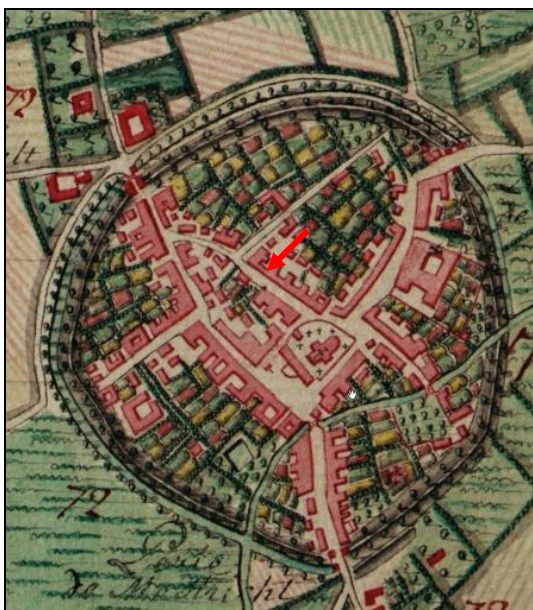

Fig. 8: Klokkestraat op de Kaart van Graaf de Ferraris (©NGI).

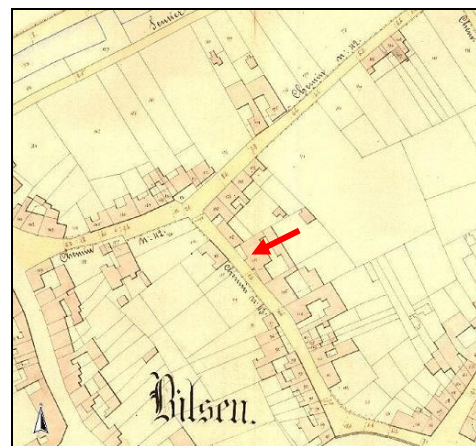

Fig. 9: Klokkestraat en het bewuste perceel op een detailkaart van de Atlas van de buurtwegen uit 1841 (© GIS-provincie Limburg).

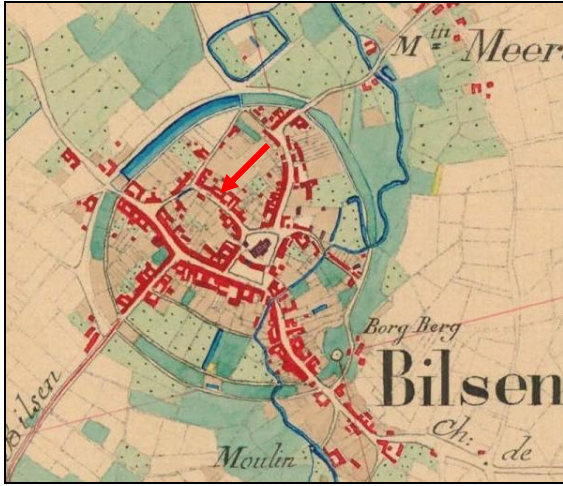

Fig. 10: Klokkestraat en het bewuste perceel op het gereduceerd kadaster (©NGI)

Fig. 11: Het afschaven van de werkput na het verwijderen van het afbraakpuin.

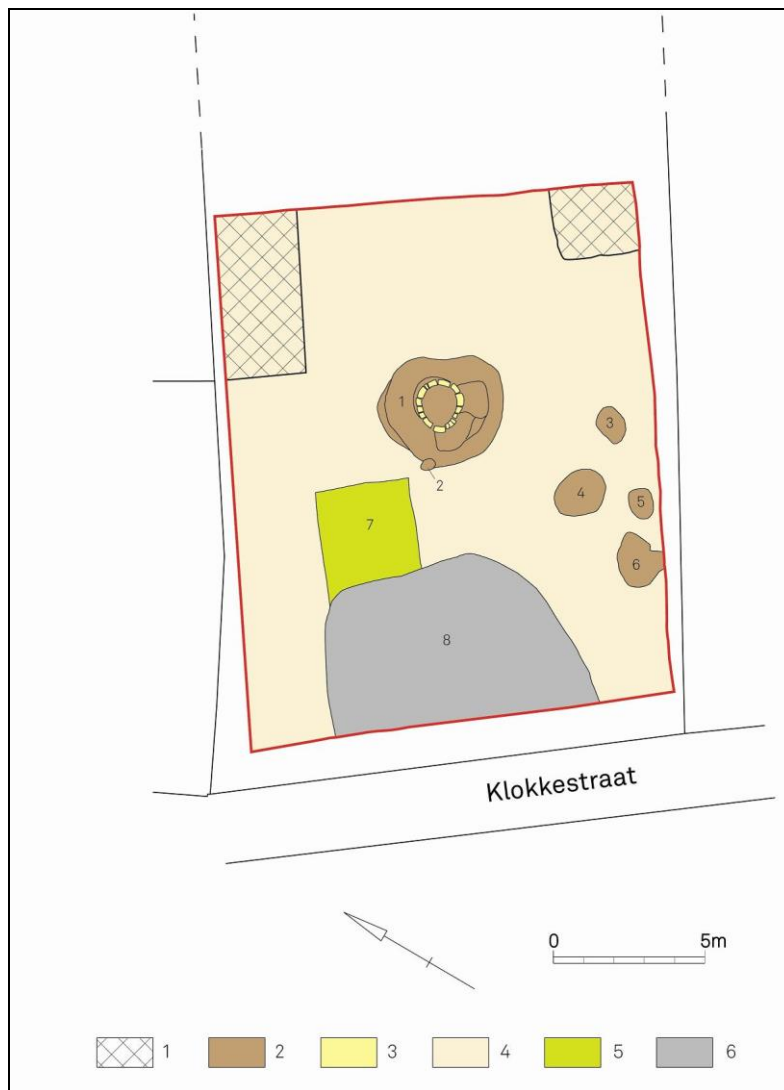

Fig. 12: Sporenplan: 1: recente versterking; 2: kuilen; 3: mergelblokken; 4: vaste bodem; 5: vernielde kelder; 6: afbraakpuin.

Fig. 13: Zicht op de waterput, de aanlegkuil (S1) en de kleine kuil (S2).

Fig. 14: Spoor 3 in het vlak.

Fig. 15: Spoor 3 in doorsnede.

Fig. 16: Spoor 5 in het vlak

Fig. 17: Spoor 4 in het vlak.

Fig. 18: Spoor 4 in doorsnede.

Fig. 19: Spoor 6 in het vlak.

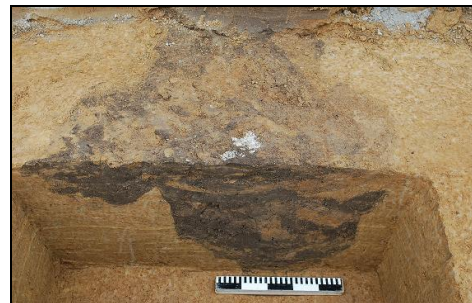

Fig. 20: Spoor 6 in doorsnede.

Fig. 21: Kijk op het terrein na het beëindigen van de registratie.